

A pszichológia és a kánonjog interdiszciplináris együttműködése¹

Bevezetés

Egy olyan világban élünk, ahol nagy a zűrzavar a jog, az erkölcs és a pszichológia egymás közötti kapcsolatát illetően. Egy korrupcióval vádolt politikus vagy üzletember tiltakozik: „Nem szegtem meg semmiféle törvényt!” – mintha ez lenne az egyetlen kritérium az emberi viselkedés értékeléséhez. Egy újság főcímeként ezt olvashatjuk: „Nem tolvaj, csak kleptomániás – A bíró felmentette: szabad lopnia.” A szóban forgó cikkben egy 70 év feletti férfiről van szó, egy volt bankárról, aki különféle kórházakba utaltatta magát, ahol telefonokat, számítógépeket és márkás órákat rabolt el más betegektől. A vádlottat az ötödik tárgyalás után is felmentették, mert a pszichiátriai vizsgálat megállapította, hogy a kleptománia egy súlyos formája miatt teljesen képtelen a megértésre és az akaratkészségre. Egy zavarba ejtő történet, amely sok megválaszolatlan kérdést vet fel bennünk. A megoldás túlságosan egyszerűnek tűnik és figyelmen kívül hagyja az ügy fontos aspektusait, beleértve az áldozatokkal szembeni igazságosság hiányát és a kleptomániásnak nyújtandó segítség elmulasztásának a kérdését.²

A következő néhány oldalon nem tudunk minden zavarba ejtő kérdésre választ adni, de minimális szisztematikus megközelítéssel tisztázhatunk valamit. Ebben a tanulmányban elsősorban a pszichológia és a kánonjog büntetőjogi részének a kapcsolatával foglalkozunk, de hasznosnak tűnt néhány általános filozófiai megfontolásból kiindulni az interdiszciplináris együttműködés kapcsán.³

¹ A jelen tanulmány előadás formájában hangzott el a PPKE Hittudomány doktori iskolája által szervezett Kánonjogi doktorandusz Konferencián, 2025. május 6-án magyar nyelven.

² HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico* in *Periodica* (2014) 307.

³ HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico* 308.

1. Párbeszéd a tudományterületek között: áttekintés és lehetőségek

A büntetőjog és a pszichológia párbeszéde közötti témát azzal szeretném kezdeni, hogy egy ilyen párbeszédben résztvevő személyekre gondolok, konkrétan: képzeljünk el egy bírót és egy pszichológust; mindkettőnek meg vannak a maga kérdései és képességei. Minden párbeszéd bizonyos jelentésmegosztást feltételez, de egymás megértéséhez és a félreértések elkerüléséhez fontos felismerni egymásban azt is, amit nem osztunk meg azonnal. Ebben a tekintetben segítségként hasznos lehet néhány inspiráló gondolat Bernard Lonergantól.⁴

Az első megfontolás: minden tudományos munkának egy sajátos látásmódja van. A történelem, mint tudomány kontextusában Lonergan megjegyzi, hogy két különböző háttérrel rendelkező történész, még akkor is, ha ugyanazon a területen vizsgálódik különböző kérdéseket tesznek fel. Bár lehetnek hasonló kérdések, az azokat megformáló feltételezések és következtetések hallgatólagos összefüggései nem egyformák. Ha ez igaz két olyan tudósra, akik ugyanahhoz a tudományághoz tartoznak, akkor mennyire inkább igaz ez, ha két különböző tudományterületről származó szakértőről van szó. Egymás megértéséhez tehát nemcsak a használt szavakra kell figyelni, hanem arra is, hogy egymás perspektívájába helyezkedjünk, hogy ezáltal megértsük ugyanazon szavaknak a mögöttes tartalmát is. Ellenkező esetben azt kockáztatjuk, hogy a redukcionalizmus olyan formájába esünk, amelyben két perspektíva között túlzott azonosságot feltételezünk, és így alábecsüljük vagy figyelmen kívül hagyjuk a sokszínűséget.⁵

Hogy mennyire fontos a másik ember látásmódjára való figyelés még jobban és mélyebben megérthetjük a Lonergan⁶ által javasolt látásmódbeli különbözőségek szempontjából. Ezt próbáljuk meg alkalmazni az aktuális témára, vagyis a kánonjog büntetőjogi területének és a pszichológiának a párbeszédére.

Szó szerinti értelemben a horizont kifejezés jelentése: „a látómező határa.” Metaforikus vagy analóg értelemben a horizont az ember tudásának a körét jelenti. Vagyis, minden szakember a saját látásmódján belül működik, amely magában foglalja a sajátos tárgyi formákat, a sajátos kérdésfeltevéseket és hagyomány vagy vonatkoztatási alap örökségét. Így a klinikai pszichológusról úgy gondolkodhatunk, mint akit a mentális egészség kórtana érdekl, s aki a hagyományos diagnosztikai eljárásokra hivatkozik és

⁴ LONERGAN, B., J., F., *Il metodo in teologia*, Roma 2001, 248.

⁵ HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico ...* 309.

⁶ LONERGAN, B., J., F., *Il metodo* (cf. nt.4), 266-267.

különféle diagnosztikai kézikönyvre is támaszkodik; tegyük fel – legalábbis az én korlátozott szemszögemből nézve – hogy a büntetőjogra szakosodott kánonjogászt pedig a Kánonjogi Kódexre való hivatkozással, a szakmai hagyomány szerint, az esetleges bűncselekmények iránti érdeklődőnek tekinthetjük. Kicsit leegyszerűsítve a dolgot, azt mondhatjuk, hogy míg a pszichológus egy esetet tanulmányoz, hogy így felállíthasson egy lehetséges diagnózist, addig a kánonjogász egy ítéletet szeretne elérni. Mindketten ugyanazt a konkrét esetet vizsgálják, de ezt más-más szemszögből és eltérő nézőpontból teszik. Amikor egy pszichológus együttműködik más pszichológussal, akkor, lényegében egy közös látásmódon belül működnek, közös nyelvet beszélnek, anélkül hogy mindezekre különösebb gondot kellene fordítaniuk. Ugyanez elmondható a kánonjogászok egy csoportjáról, akik együttműködve egy adott látásmódon (horizonton) belül tevékenykednek anélkül, hogy erre a tényre figyelnének. A látásmódon belüli működés hasonló ahhoz, mint amikor olyanokkal beszélünk, akiknek ugyanaz az anyanyelve: mindenki alkalmaz bizonyos nyelvtani és mondattani szabályt, de spontán, „természetes” módon anélkül, hogy el kellene gondolkodnia egy-egy szabályon vagy mondatszerkesztésen. Amikor azonban megpróbálunk elmagyarázni valamit egy olyan személynek, aki nem ugyanazt a nyelvet beszéli, akkor hamar rájövünk, hogy a személyes nyelvi látásmódunk nemcsak erőforrás, hanem korlát is lehet.⁷

Az interdiszciplináris együttműködés kontextusában érthetőek Lonergan szavainak jelentősége:

„A látásmódok érdeklődésünk és tudásunk területei, és további ismeretek tevékeny forrásai is, de határok is, amelyek korlátozzák a képességünket, hogy még inkább magunkévá tegyük, amit már elértünk.”

A látóhatáron kívülre lépés erőfeszítést igényel, a látókör tágítása kihívást jelent. Ezért minél jobban tudatában van valaki a saját látásmódbeli korlátainak, annál inkább képes lesz párbeszédre megnyílni.

A minket ebben a tanulmányban érdeklő látásmódok – pszichológia és kánonjog – nyilvánvalóan különböznek egymástól, de nem különülnek el teljesen. Éppen azért, mert a kánonjogász és a pszichológus ugyanazzal a konkrét valósággal foglalkozik – ugyanaz a személy, ugyanaz az eset – a két látásmód találkozik egymással. De a gyümölcsöző találkozáshoz, a két látásmód együttműködéséhez a közös „anyagi tárgy” mellett más

⁷ LONERGAN, B., J., F., *Il metodo* (cf. nt.4), 265.

feltételeknek is teljesülni kell. Ahhoz, hogy megértsük ezt az „egyéb feltételt”, szükségünk lesz a látásmódbeli különbségek elemzésére, mégpedig a Lonergan által javasolt dialektikus koncepció alapján.⁸

Lonergan a látásmódbeli különbség három típusát különbözteti meg: komplementer, genetikai és dialektikus különbség. Ezek kiegészítik egymást a következőképpen:

„A munkások, a társfelügyelők, a tisztviselők, az adminisztrátorok, a technikusok, a mérnökök, az igazgatók, az orvosok, az ügyvédek, a professzorok eltérő érdeklődési körrel rendelkeznek. Mindegyikük nagyon jól ismeri a saját maga világát (hivatását vagy szakmáját). De tud más világokról is (hivatásról vagy szakmáról), és felismeri, hogy szüksége van a másakra is. A különféle látásmódok tehát bizonyos mértékig vagy összeformnak, vagy kiegészítik egymást. Egyenként véve tehát nem önállóak: együtt építik az emberi közösség világának működéséhez szükséges motivációkat és ismereteket. Az ilyen látásmódok kiegészítik egymást.”⁹

Két látásmód genetikailag különbözik egymástól, ha azok egy fejlődési folyamat fázisai. A magasabb fokozat feltételezi az előző szakaszokat, és magasabb szintézissé alakítja át azokat. Példa erre a morális fejlődés Kohlberg által felállított szakaszai.

A komplementer különbség vagy a genetikai különbség nem zárja ki az építő párbeszéd lehetőségét. A mi aktuális kontextusunkban a komplementer különbség az, amely a tárgyhöz (témához) kapcsolódik. Amennyiben a pszichológus és a kánonjogász is felismeri a saját korlátait és a másik szükségességét, lehetőség nyílik a kiegészítő gazdagodásra.

Létezik egy harmadik típusú látásmód különbség is, az úgynevezett „dialektikai”, amely a párbeszédet a siketekkel való párbeszéddé redukálja, mert ami az egyiknek érthető, az a másiknak érthetetlen. Ebből kifolyólag, ami az egyik emberre igaz, az a másakra már nem biztos. Ami az egyik embernek jó, az a másik embernek rossz is lehet. A dialektika feladata az, hogy „napvilágra hozza azokat az alapvető konfliktusokat, amelyek explicit vagy implicit (külső vagy belső) tudáselméletből, egy etikai helyzetből vagy egy vallási képből fakadnak. A tudásra vonatkozó dialektikus látásmódbeli különbözőségekre megemlíthetjük például az idealizmust, a radikális empirizmust, a naiv realizmust és a

⁸ HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico*310.

⁹ LONERGAN, B., J., F., *Il metodo* (cf. nt.4), 266.

kritikai realizmust szembeállítva ezeket például a hedonizmussal, a morális relativizmussal és a keresztény etikával.¹⁰

Bár a pszichológia és a kánonjog között egy jó és gyümölcsöző kapcsolat figyelhető meg az egymást kiegészítés területén, ennek ellenére ez nem magától értetődő, és minél többet foglalkozunk a bűnnel, a büntudattal, illetve a szabadsággal és a felelősséggel kapcsolatos konkrét esetekkel és kérdésekkel, annál inkább az ontológiai előfeltételek lépnek életbe. Gyakran rejtetten maradnak, de jelentős befolyást gyakorolnak a „tények” értelmezésére. A pszichológiában különböző megközelítések léteznek, és nem mindegyik egyeztethető össze az emberi személy keresztény látásmódjával. Ezért egy kánonjogász számára fontos, hogy olyan pszichológust válasszon, aki, amellet, hogy kiváló klinikai szaktudással rendelkezik, kellőképpen osztja a keresztény antropológiai tanítását. Az alapvető antropológiai látásmód megosztása ugyan nem szünteti meg az összes nézőpontbeli különbséget, de nélkül nem lehetséges gyümölcsöző párbeszédet folytatni a kánonjog és a pszichológia között.¹¹

2. Hogyan járulhat hozzá a klinikai pszichológia egy kánonjogi eljáráshoz?

Ebben a második részben felvázolunk néhány módot, amellyel egy klinikai pszichológus hozzájárulhat egy kánonjogi eljáráshoz. Nincs szándékunkban teljes áttekintést adni a törvényszéki pszichológiáról (ez egyébként is meghaladná a jelen szerző képességeit), inkább arra törekszünk, hogy néhány javaslatot adjunk arra vonatkozóan, hogy a klinikai pszichológia hogyan járulhat hozzá a cselekvő alany megértési képességének és akaratának jobb megértéséhez. Még csak nem is a D. Astigueta által felvázolt eset „megoldását” akarjuk bemutatni, hanem, a párbeszéd kezdeteként, a pszichológia lehetséges megoldásait akarjuk bemutatni az együtt működésre, amely remélhetőleg a jövőben folytatódni fog. A pszichológus általában a klinikai eset három aspektusával foglalkozik: a személyiségértékeléssel vagy diagnózissal, a prognózissal és a lehetséges terápiával. Itt most a tág értelemben vett diagnosztikai munkára fogunk összpontosítani, különös tekintettel arra, hogyan segíthet megérteni azt a

¹⁰ HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico*312.

¹¹ LONERGAN, B., J., F., *Il metodo* (cf. nt.4), 265.

beszámíthatóságot (vádolhatóságot vagy felelősségre vonhatóságot), amellyel egy kánonjogász foglalkozik.¹²

Egy személyiségértékelés meglehetősen leíró jellegű lehet, pl. az antiszociális személyiségzavar kategorikus diagnózisának leírását nyomon követhetjük a DSM-5 kézikönyvében. Vagy egy értékelés dinamikus szempontokat adhat egy személyiségleíráshoz azért, hogy lássuk, hogy milyen a személy, és miért így él. Vagy, egy értékelés foglalkozhat a személyiség strukturális aspektusaival is, vagyis azzal, hogy az illető mennyire stabil vagy sem a már említett viselkedés és dinamika mögött meghúzódó pszichés struktúra szintjén. Ezeket a megkülönböztetéseket később ismertetjük.

A pszichológia is kínálhat tipológiákat, amelyek alapvetően leíró jellegűek, de tartalmazzák a kiemelt rendellenesség súlyosságának értékelését is (pl. Sperry).¹³

Az Amerikai Pszichiátriai Társaság 2013-ban kiadott DSM-5 kézikönyve, amint láttuk, szintén diagnosztikai kategóriákat kínál, és aminek egy oldala figyelmeztet e kézikönyv törvényszéki felhasználására. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a kézikönyv (ld. DSM-5) a klinikai követelmények leírására, valamint a közegészségügyi szakemberek és a kutatók igényeire készült, nem pedig a bírák és a jogi szakemberek (teljes) igényeire. Arra is felhívja a figyelmet, hogy egy fogyatékoság, az alkalmasság vagy az alkalmatlanság meghatározása még az egyes diagnosztikai kategóriákon belül is nagy eltéréseket mutathat, pontosabban meghatározva: „még akkor is, ha a viselkedés kontrolljának csökkenése a rendellenesség jellemzője, a diagnózis önmagában nem bizonyítja, hogy egy adott egyén nem képes, vagy nem volt képes irányítani a viselkedését egy adott időpontban.”¹⁴ Más szavakkal: a kategorikus diagnózisnak a törvényszéki orvosszakértői felhasználáshoz való hozzájárulása nagyon korlátozott.

Egy kánonjogásznak egy diagnózis önmagában nem elég; azt is megvizsgálja, hogy az egyén szabadon döntött-e, és beszámítható volt-e? Astigueta a beszámíthatóságnak 3 formáját írja le:

-fizikai beszámíthatóság: a cselekmény létezik, és a cselekmény fizikai szerzője egy adott személy;

¹² HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico*313.

¹³ SPERRY, L., *Sex, Priestly Ministry, and the Church*, Collegeville (Minnesota) 2003, 115.

¹⁴ AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5 (DSM-5), Washington (DC)- London 2013, 25.

-pszichológiai beszámíthatóság: ez az adott személy tudta, mit csinál és ezt a cselekvést akarta is végrehajtani;

-erkölcsi beszámíthatóság: feltételezi a fizikai és pszichológiai beszámíthatóságot, és hozzáadja a jóhoz vagy a rosszhoz való alkalmazkodás szempontjait.¹⁵

Az Astigueta által felvázolt esetben a tények nem kérdésesek, ezért ebben a tanulmányban elsősorban a pszichológiai felróhatósággal foglalkozunk. Megjegyzendő azonban, hogy Freud a pszichoanalízis módszereit és a ténydiagnózis technikáját felhasználta a tanúknál, a bűncselekmény elkövetőit pedig támogatta a tények ellenőrzésében.

A pszichológiai beszámíthatóság feltételezi a fizikai beszámíthatóságot, és hozzáadja a tudatos szándék és a cselekvés szabadságának az aspektusát, vagyis a személy tudatosságát és önállóságot élvezett a tett elkövetésének a pillanatában. Nyilvánvaló, hogy mindig egy adott cselekmény pillanatában jelenlévő kellő tudatosságról és elegendő önállóságról van szó, nem pedig valami abszolút tudatosságról vagy önállóságról, amely soha nem következik be. Ahogy Lonergan megjegyzi: „Az emberi szabadság mezejét egy kör alakú területként ábrázolhatjuk, amelyben középen található egy világító régió, amelyben gyakorlatilag szabad az illető, ezt körülveszi egy félárnyék, amely bizonytalanságot sugall, és végül van egy külső árnyék, amelyre sajnos alig, vagy egyáltalán nem figyel.”¹⁶

Különös jelentőséggel azonban az a kérdés, hogy a pszichopatológia jelenléte hogyan befolyásolhatja az egyén tudatos megértési képességeit és cselekvési szabadságát. A pszichopatológia nem minden formája veszi el a szabadságot, ezért a diagnosztikai címkézéssel óvatosan kell bánni.¹⁷

L. M. Rulla szerint a szabadság jelentős csökkenése fordulhat elő markáns patológiás esetekben, pl. a pszichózis különböző formáiban (pl. skizofrénia), az antiszociális személyiség azon eseteiben, amikor a személyből hiányzik a szociális képesség és az empátia, ami miatt más emberekkel való kapcsolata nagyon felületes és gyakran felelőtlen, és a nárcizmus súlyos eseteiben.¹⁸

¹⁵ HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico*.... 316.

¹⁶ LONERGAN, B., J., F., *Insight. Uno studio del comprendere umano*, Roma, 2007, 783.

¹⁷ HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico*>317.

¹⁸ RULLA, L., M., *Antropologia della vocazione cristiana. I basi interdisciplinari*, Bologna 1997, 187.

Egyértelmű tehát, hogy egy személy megértési és akarati képességeire vonatkozó diagnosztikai címkéket kerülni kell. Egy kategorikus diagnózis csak önmagában nem ragadja meg kellőképpen az alany valóságát egy ilyen ítélethez. Léteznek új megközelítések a diagnosztikában, mint pl. a PDM¹⁹ és a Shedler és Western SWAP–200,²⁰ amelyeknek az a célja, hogy túlmutassanak a tünetek listázásán.

Otto Kernberg²¹ és kutatótársai munkája különösen érdekes megközelítést javasol ebben az összefüggésben. Ez egy olyan diagnosztikai megközelítés, amelynek célja a rendellenesség súlyosságának pontos rögzítése, figyelembe véve a személy pszichés szervezetségi szintjét. Ezt a klinikai megközelítést, amely lehetőséget kínál egy személy motivációjának teljes megértésére, „strukturális interjún” keresztül alkalmazzák. A strukturális interjú technikáját „leegyszerűsítették”, hogy az hozzáférhetőbb legyen, és kutatási célokat is szolgálhasson. A módszer figyelembe veszi a védekezési mechanizmusokat (primitív vagy érettebb), a személy önazonossá-érzetét, a szorongástűrő és az impulzusok kontroll alatt tartásának a képességét, valamint a valósággal való érintkezési kapcsolatát („valóságvizsgálat”).

Ez a megközelítés nagyon hasznos lehet egy kánonjogi eljárásban, mert túlmutat a pusztán kategorikus diagnózison, ezért meg tudja érteni a személy motivációját a maga összetett valóságában. Nyilvánvaló, hogy az adatgyűjtéshez személyes találkozásra lenne szükség egy ügy alanya és a pszichológus között, ez azonban nem mindig kivitelezhető.²²

BEFEJEZÉS

Ebben a cikkben az interdiszciplináris párbeszédéről volt szó általánosságban, valamint kitértünk arra, hogyan járulhat hozzá egy pszichológus egy kánonjogi büntetőeljárás „sikeréhez”. Lonergan gondolatmenetét követve mérlegeltük az interdiszciplináris párbeszéd követelményeit és az ezzel járó nehézségeket. Ezt követően megvizsgáltuk, hogyan értékeli a pszichológus egy ember személyiségét, és azt, hogy mindez hogyan járul hozzá az alany megértési képességének és az akaratának az értékeléséhez. A diagnosztikával, illetve a diagnosztizálással kapcsolatban különféle

¹⁹ PDM TASK FORCE, *Psychodynamic Diagnostic Manual*, Silver Spring (MD) 2006.

²⁰ WESTEN. D. – SHEDLER, J., – LINGIARDI, V., *La valutazione delle personalità con la SWAP–200*, Milano 2003.

²¹ CALIGOR, E., – KERNBERG, O., F., –CLARKIN, J., F., *Handbook of dynamic psychotherapy for higher level personality pathology*, Washington (D. C.)- London 2007.

²² HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico*318.

megközelítéseket mutattunk be: tipologikus megközelítés, a DSM–5 kézikönyvben található kategorikus megközelítések stb. Mindezek célja ember belső mozgatórugóinak a mélyebb megértése volt. Végül pedig rávilágítottunk arra, hogy egy kánonjogi büntetőeljárásban hasznos és hatékony egy pszichológus és az ügy alanya közötti személye kapcsolattartás.²³

²³ HEALY, T., *Una nota sulla collaborazione interdisciplinare tra psicologia e diritto canonico*319.